

بانکداری اسلامی در ایران

تاریخچه، عملکرد و برنامه‌ریزی

www.ketab.ir

تألیف

دکتر مهدی رضوی

عضو هیأت علمی و استاد دانشگاه شهید بهشتی

۱۳۹۳

سرشناسه	: رضوی، مهدی، ۱۳۳۱-
عنوان و نام پدیدآور	: بانکداری اسلامی در ایران تاریخچه، عملکرد و برنامه‌ریزی / مؤلف: مهدی رضوی
مشخصات نشر	: تهران: مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۴۸۰ص: جدول، نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۶۲۳۹-۹۶-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: بانک و بانکداری — جنبه‌های مذهبی — اسلام
رده‌بندی دی‌سی	: بانک و بانکداری — تاریخ
ردیف	: مؤسسه عالی بانکداری ایران
ردیف دی‌سی	: ۱۳۹۳ ب ۲ / ۶ / ۲۲ / ۲۳۰ BP
شماره کتابشناسی	: ۲۹۷/۴۸۳۳
	: ۳۵۵۵

عنوان: بانکداری اسلامی در ایران تاریخچه، عملکرد و برنامه‌ریزی

تألیف: دکتر مهدی رضوی

ویراستار: پرویز تابستان

تاریخ نشر: تابستان ۱۳۹۳

نوبت چاپ: یکم

چاپ: دلارنگ

مجری: نخل دانش

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۶۲۳۹-۹۶-۸

قیمت: جلد گالینگور ۲۶۰۰۰۰ ریال — جلد شمیم ۲۰۰۰۰۰ ریال

به نام خداوند جان و خرد

پیش‌گفتار

یکی از موضوع‌های کلیدی در دنیای امروز، به ویژه در چند دهه اخیر، به گونه‌ای فزاینده در کانون توجه اندیشمندان اقتصادی قرار داده شده است، موضوع توسعه نظام مالی و نقش بسیار مهم آن در رشد اقتصادی است. نظام مالی، به‌عنوان «قلب» یک کشور، یکی از مهم‌ترین نظام‌های اقتصادی در هر کشور را تشکیل می‌دهد. منابع مالی مورد نیاز برای سرمایه‌گذاری در بخش‌های گوناگون اقتصادی از قبیل صنعت، کشاورزی، مسکن، بازرگانی و خدمات، بیشتر توسط بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری تأمین می‌شود. بی‌تردید، بدون وجود یک نظام مالی پیشرفته و کارآمد، اقتصاد کشور قادر به توسعه و رشد پایدار نخواهد بود.

نظام‌های مالی در عصر کنونی، از لحاظ ساختار و نوع فعالیت، تنوع بسیار زیادی برخوردار هستند و انواع مؤسسات مالی از قبیل بانک‌ها، مؤسسات مالی اسلامی، شرکت‌های بیمه، لیزینگ، صرافی، صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک و بسیاری دیگر از فعالیت‌های مالی و خدماتی را شامل می‌شوند. این گستردگی خدمات و تنوع خدمات مالی در حدی است که بانک‌ها را به فروشگاه‌های بسیار بزرگ خدمات مالی تبدیل ساخته است.

در چند دهه اخیر، تحولات بسیار زیادی در صنعت بانکداری ایجاد شده است. توسعه بانکداری الکترونیک، مقررات‌زدایی، تنوع محصولات و خدمات، نوآوری‌های مالی (ابزارهای نوین مالی)، برقراری استانداردهای بین‌المللی بانکداری و پدیده جهانی شدن، از جمله این تحولات بوده است. نظام بانکداری بدون ربا که به بانکداری اسلامی شهرت یافته است، بی‌تردید یکی از مهم‌ترین تحولاتی است که ابتدا در بانک‌های کشورهای اسلامی و سپس با سرعتی کم‌نظیر در سایر کشورهای جهان گسترش یافته است. این تحول که در ادبیات و نوشتارهای

بانکداری به تجدید حیات و تجلی ارزش‌های بنیادین اسلامی و بازنگری در فرهنگ و معارف اسلامی تعبیر شده است، اگر در ابتدا با شک و تردید نگریسته می‌شد، در حال حاضر به عنوان یک نظام بانکداری قابل اجرا و سودآور در سطح جهان پذیرفته شده و در بسیاری از کشورهای غیراسلامی نیز از این نظام در کنار نظام بانکداری متعارف، به صورت گسترده استفاده می‌شود. این نظام بانکداری که بر مبنای قرآن و سنت و ارزش‌های والای اسلامی پایه‌گذاری شده است، به اصول و هنجارهای اخلاقی مانند عدالت، غیرربوبی بودن معاملات بانکی، عدم وجود غرر در قراردادهای، دسترسی طرفین معامله به اطلاعات کافی و دقیق، وارد نشدن در معاملات زبان آور اجتماعی و غیرشرعی و هنجارهای اخلاقی دیگری که ذکر تمام آن‌ها موجب اطاله کلام خواهد شد، به شدت پایمند است و همین ویژگی‌هاست که نظر جهانیان را به خود جلب کرده و موجب توسعه و رشد روزافزون بانکداری اسلامی در سطح جهان شده است.

کشور ایران از معدود کشورهایی است که نظام بانکداری بدون ربا را از اوایل سال ۱۳۶۳ به اجرا گذاشت و با گذشت زمان نسبت به رفع کاستی‌ها و نارسایی‌های آن اقدام کرده است، چه در زمینه‌ها یا چالش‌های متعدد روبه‌رو است که انشاءاله آن‌ها هم با کسب تجربه و انجام پژوهش‌های علمی بیشتر، با دست توانای اندیشمندان اسلامی و بانکی برطرف خواهد شد و در جهت تکمیل و اصلاح پیش خواهد رفت.

مؤسسه‌های علمی در ایران با درک اهمیت و ضرورت اشاعه نظام و فرهنگ بانکداری اسلامی، چه در داخل کشور و چه در سطح بین‌الملل، پیوسته کوشش کرده است که افزودن بر آموزش و پرورش نیروی انسانی متخصص و متخصصین برای بانکها و مؤسسات مالی و اعتباری کشور و برگزاری همایش‌های متعدد در زمینه بانکداری اسلامی - با استفاده از اساتید صاحب نظر و کارشناسان با تجربه بانکی - نسبت به تألیف و ترجمه و انتشار کتاب‌ها و مقاله‌های علمی جدید و متناسب با دانش روز، اقدام کند.

کتاب "بانکداری اسلامی در ایران: تاریخچه، عملکرد و آینده برنامه‌ریزی" که توسط این جانب به رشته تحریر درآمده، حاصل سال‌های متمادی تدریس و تحقیق در زمینه بانکداری اسلامی و کسب تجربیات عملی و اجرایی در سطوح بالای مدیریتی نظام بانکداری کشور است. این کتاب، از جمله معدود کتاب‌هایی است که ضمن پرداختن به سیر تکامل بانکداری در ایران و جهان؛ اصول و مبانی و فلسفه اسلامی بانکداری، تحولات نظام بانکی پس از اجرای بانکداری اسلامی ایران را با استفاده از روش شناختی علمی و با نگاهی نقادانه مورد بررسی قرار داده است. شایان ذکر است این کتاب با عنوان "سیر تکامل بانکداری در ایران: رویکرد بدون ربا"، نخستین بار در سال ۱۳۸۴ توسط بانک توسعه صادرات ایران منتشر شده است. از آنجا که در چاپ جدید دوفصل تحت عناوین "برنامه‌ریزی سیستمی برای اجرای بانکداری اسلامی در ایران" و "برنامه‌ریزی سیستمی برای ایجاد تحول رفتاری در نظام بانکی کشور" به کتاب افزوده شده و بخش قابل توجهی از مطالب کتاب به بانکداری اسلامی تخصیص یافته است، براساس نظر

کارشناسان، عنوان "بانکداری اسلامی در ایران: تاریخچه، عملکرد و برنامه‌ریزی" برای چاپ جدید این کتاب مناسب‌تر تشخیص داده شد. گفتنی است که برخی از مطالب و آمار و ارقام آرایه شده در کتاب نیاز به افزودن تحولات و آمار و ارقام جدید دارد. مؤلف با آگاهی از این موضوع و با انجام پژوهش‌های تکمیلی، تجدید نظر اساسی در مطالب و آمار و ارقام و به روزرسانی اطلاعات را در صدر برنامه‌های خود قرار داده و به یاری خداوند متعال در نظر دارد در چاپ بعدی کتاب این نقص را برطرف کند.

در پایان، لازم می‌دانم از کوشش‌های جناب آقای پرویز ساسان‌گهر، به خاطر بازخوانی و ویرایش دقیق متن کتاب و آرایه نقطه نظرهای مفید اصلاحی تشکر و قدردانی کنم. همچنین، از سرکار خانم آمنه مفسر که با دقت فراوان واژه‌پردازی و صفحه‌آرایی کتاب را بر عهده داشته‌اند ممنون و سپاسگزارم.

امید است که این اثر بتواند در ارتقاء و اعتلای دانش بانکداری اسلامی مؤثر واقع شود و مورد استقبال اساتید، دانش‌پژوهان، پژوهشگران و علاقه‌مندان قرار گیرد.

مهدی رضوی

رئیس مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران

مشاور رئیس بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

www.ketab.ir

فهرست مندرجات کتاب

صفحه عنوان

۵ پیشگفتار
۱۵ مقدمه

فصل یکم

۲۵ تاریخچه بانکداری
۲۵ بانکداری در عهد باستان
۲۸ بانکداری در قرون وسطی (قرن پنجم تا پانزدهم میلادی)
۲۹ تأسیس بانک‌های خصوصی
۳۲ تأسیس بانک‌های دولتی
۳۳ فعالیت‌های بانکداری در دوره جدید

فصل دوم

۴۱ تجارت و پول عرب در هنگام ظهور اسلام
۴۱ جغرافیای اقتصادی عربستان
۴۳ اعراب شمال و جنوب
۴۵ نظام اقتصادی عرب پس از اسلام
۴۵ تجارت و بازرگانی در عرب باستان
۴۶ ربا خواری
۴۶ مسیرهای بازرگانی
۴۹ بازرگانی در حجاز
۴۹ شهر مکه: مهم‌ترین مرکز تجارتی عرب و نقش قریش در آن
۵۰ سفرهای زمستانی و تابستانی
۵۱ پیشرفت تجارت عربستان
۵۱ بازارها
۵۵ تأسیس حکومت اسلامی
۵۵ تأثیر ارزش‌های اسلامی در مدینه

فصل سوم

۷۳ مبانی اقتصاد اسلامی و اقتصاد سرمایه‌داری

۷۳ نظام سرمایه‌داری

۷۸ نظام اقتصاد اسلامی

۸۰ ۱- اهمیت اقتصادی

۸۰ ۲- روش

۸۳ ۳- میدان عمل

۸۴ ۴- فطرت انسان

۸۶ ۵- تحول

۸۸ ۶- مالکیت و کنترل وسایل تولید

۹۰ ۷- مکان قدرت اقتصادی

۹۱ ۸- نظام انگیزه‌های

۹۲ ۹- سازمان قدرت اقتصادی

۹۳ ۱۰- فرایند اجتماعی برای هماهنگی و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی

۹۴ ۱۱- توزیع درآمد و ثروت

۹۶ ۱۲- ابعاد اقتصادی

۱۰۰ ۱۳- سیاست

فصل چهارم

۱۰۹ اصول فلسفه اساسی بانکداری

۱۱۰ اصل توحید

۱۱۷ انسان از نظر اسلام

۱۲۲ نظام ارزش‌ها در اقتصاد اسلام

۱۲۳ عدالت و مفاهیم اقتصادی

۱۲۵ بهره‌گیری از منابع اقتصادی

۱۲۷ اصل مالکیت

۱۳۲ تکاثر ثروت

۱۳۵ ربا

۱۴۰ مصرف

۱۴۲ توسعه و رشد

فصل پنجم

۱۵۷ بانکداری در ایران

۱۵۸ بانک جدید شرق

۱۵۸ بانک شاهنشاهی ایران

۱۶۱	بانک استقراضی ایران
۱۶۲	بانک عثمانی
۱۶۲	بانک روس و ایران
۱۶۲	بانک سپه
۱۶۳	مؤسسه رهنی ایران
۱۶۳	بانک ملی ایران
۱۶۵	اصلاحات پولی: الف- تغییر پشتوانه پول از نقره به طلا
۱۶۵	ب- تغییر واحد پول از قران به ریال
۱۶۸	اشاره به ایران و ارزش پول ملی
۱۷۰	انتشار اسکناس
۱۷۴	سعه نقداری در ایران
۱۷۶	تاسیس بانک مرکزی ایران
۱۷۸	تصویب قانون جدید
۱۷۹	قوانین و مقررات بانک پس از پیروزی انقلاب اسلامی
۱۸۰	ارکان نظام بانکداری جدید
۱۸۲	گروه‌بندی بانک‌ها

فصل ششم

۱۹۵	بانکداری بدون ربا در ایران
۱۹۶	قانون عملیات بانکی بدون ربا
۲۰۳	تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار
۲۰۳	منابع و کالتی و منابع مالکانه بانک‌ها
۲۰۵	انواع عقود اسلامی
۲۱۰	الگوی عملیاتی بانکداری اسلامی

فصل هفتم

	نظام پولی و اعتباری
۲۱۹	۱- ماهیت سیاست‌های پولی و اعتباری
۲۱۸	۲- سیاست‌های کلی
۲۳۸	الف- ابزارهای کمی
۲۳۸	ب- ابزارهای تشویقی
۲۳۹	تعیین نرخ‌های سود سپرده‌ها و تسهیلات بانکی
۲۴۱	تدابیر پولی و اعتباری
۲۴۳	کنترل نقدینگی و مهار تورم

فصل هشتم

۲۵۳	برنامه‌ریزی سیستمی برای اجرای بانکداری اسلامی در ایران
-----	--

۲۵۴ مروری بر بانکداری اسلامی

۲۵۶ برنامه‌ریزی سیستمی یکپارچه برای اجرای بانکداری اسلامی

۲۵۷ فرآیند تعریف مسأله

۲۵۸ تعیین ماتریس محدودیت‌ها

۲۶۰ تعیین ماتریس قابلیت‌ها و مزایای نسبی

۲۶۴ تعیین ماتریس نهادهای اقتصادی - اجتماعی

۲۶۵ طرح سیستم ارزشی

۲۶۶ تعیین ماتریس اهداف

۲۶۶ تعیین ماتریس شاخص‌های نیل به اهداف

۲۶۷ ترکیب سیستم

۲۶۷ تعیین ماتریس برنامه‌های اجرایی

۲۶۹ تعیین ماتریس شاخص‌های پیشرفت برنامه‌های اجرایی

۲۷۰ اجرای کردن برنامه‌های مصوب: ارکان، وظایف و کارگروه‌ها

۲۸۳ برنامه‌ریزی سیستمی برای ایجاد تحول رفتاری در نظام بانکی کشور

۲۸۶ برنامه‌ریزی عملیاتی تکمیل کارگروه تحول رفتاری در نظام بانکی کشور

۲۸۷ جهت‌گیری‌های برنامه‌ریزی کارگروه‌ها

۲۸۷ فرآیند تعریف مسأله

۲۸۸ تعیین ماتریس محدودیت‌ها

۲۹۱ تعیین ماتریس قابلیت‌ها و مزایای نسبی

۲۹۲ تعیین ماتریس نیازها

۲۹۶ تعیین ماتریس نهادهای اقتصادی - اجتماعی

۲۹۷ طرح سیستم ارزشی

۲۹۷ تعیین ماتریس اهداف

۲۹۸ تعیین ماتریس شاخص‌های دستیابی به اهداف

۲۹۹ ترکیب سیستم

۲۹۹ تعیین ماتریس برنامه‌های اجرایی

۳۰۱ تعیین ماتریس شاخص‌های پیشرفت برنامه‌های اجرایی

۳۰۳ اجرای کردن برنامه‌های مصوب: ارکان، وظایف و کارگروه‌ها

فصل دهم

۳۱۷ تحولات نظام بانکی ایران پس از انقلاب

۳۱۸ طرح اصلاح قانون اداره بانک‌های دولتی

۳۲۰ افزایش سرمایه بانک‌ها (کفایت سرمایه)

۳۲۴ طرح اصلاحات راهبردی بانکها
۳۲۵ تأسیس بانکهای غیردولتی
۳۲۷ نظام جامع پرداخت
۳۲۹ شناسایی سود واقعی (تغییر روش حسابداری بانکها از روش نقدی به تعهدی)
۳۳۱ یکسان سازی نرخ ارز
۳۳۴ قانون مبارزه با جرم پول شویی
۳۳۵ افتتاح حساب ذخیره ارزی
۳۳۸ انتشار اوراق مشارکت توسط بانک مرکزی
۳۴۰ افزایش اعتبار اسنادی داخلی - ریالی
۳۴۱ قبال تنظیم بازار غیرمشکل پولی
۳۴۲ تسهیل اوراق قرضه ارزی
۳۴۳ قانون عدم الزام به سپردن وثیقه ملکی به بانکها
۳۴۴ تأسیس سازمان بانکها و مؤسسات اعتباری غیربانکی
۳۴۴ تسهیلات ترفیعی بانکها
۳۴۷ خدمات نوین بانکی (اعتبار، سپردن و اعتبار فروشنده)

فصل یازدهم

۳۶۳ چالش‌های بانکداری اسلامی
۳۶۴ فقدان برنامه‌ریزی لازم برای توسعه بانکداری اسلامی
۳۶۵ عدم مقابله جدی بانکها با صوری بودن عملیات بانکی
۳۶۶ عدم گرایش بانکها به مشارکت واقعی
۳۶۷ فقدان سیستم حسابداری کارآمد و استانداردسازی
۳۶۸ عدم پرداخت سود واقعی به سپرده‌گذار
۳۶۹ عدم توجه به انگیزه و نیت متقاضی تسهیلات
۳۶۹ عدم شناسایی سهم سود واقعی
۳۷۰ فقدان ریسک‌پذیری بانکها
۳۷۱ فقدان روش مناسبی برای استمهال تسهیلات بانکی
۳۷۲ فقدان نظام نظارتی و بازرسی کارآمد
۳۷۲ عدم گرایش بانکها به اعطای تسهیلات بلندمدت
۳۷۳ عدم ارایه صورت‌های مالی واقعی (صورت‌های مالی حسابرسی شده)
۳۷۳ فقدان تلقی مردم از اسلامی بودن بانکها
۳۷۴ عدم ارایه تصویر مناسبی برای جبران کاهش ارزش سپرده‌های مردم
۳۸۱ پیوست ۱: طرح اداره بانکهای دولتی
۳۸۷ پیوست ۲: کلیات طرح اصلاحات راهبردی بانکها
۴۰۷ پیوست ۳: دستورالعمل مقررات پیشگیری از پول شویی در مؤسسات مالی

۴۱۶	پیوست ۴: آیین نامه کفایت سرمایه
۴۲۳	پیوست ۵: آیین نامه سرمایه پایه بانکها و مؤسسات اعتباری
۴۲۷	پیوست ۶: آیین نامه تسهیلات و تعهدات کلان
۴۳۱	پیوست ۷: نمونه ای از فرمها و قراردادهای بانکی
۴۴۷	پیوست ۸: قانون تنظیم بازار غیرمتشکل پولی
۴۵۱	فهرست آیات
۴۵۳	فهرست احادیث
۴۵۵	فهرست جداول
۴۵۹	فهرست منابع
۴۶۹	فهرست اعلام

www.ketab.ir

بانکداری در ایران، از آغاز پیدایش تاکنون، سیر تکاملی خاص خود را پیموده است. این روند به دو دوره متمایز از هم تفکیک می‌شود. دوره یکم شامل فعالیت بانک‌های ایرانی از زمان شروع فعالیت بانک ملی پس از انقلاب اسلامی و دوره دوم از هنگام اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا در سال ۱۳۵۳ تاکنون است.

نظام بانکداری ایران در هر دوره با توجه به فلسفه و نظام ارزشی حاکم بر همان دوره سامان یافته است. در دوره یکم، نظام بانکی ایران برگرفته از بانکداری غرب، با نگرش سرمایه‌داری و برپایه ساز و کار بهره‌شکل متمرکز در دوره دوم، بانکداری براساس جهان‌بینی اسلامی و حذف ربا پایه‌ریزی شد. بررسی فعالیت‌های بانکی در هر یک از این دو دوره بیانگر این است که انسان به عنوان محور اصلی فعالیت‌های بانکی دارای ویژگی و ارزش‌های رفتاری تعریف شده خاص خود است. ارزش‌هایی که نه تنها بر مبنای نظام بانکداری، اهداف، سیاست‌ها، و عملکرد آن تاثیر داشته، بلکه معیار مسروعات و رفتار بانکی در هر دوره نیز بوده است.

خصلت رفتاری انسان در بانکداری غرب و نگرش سرمایه‌داری، ریشه در تعریف انسان‌شناسی (Hedonsim) «ایکور، فیلسوف یونانی سده سوم و چهارم پیش از میلاد دارد. این تعریف، انسان را سنگ بنای نظریه اصالت مطلوبیت جرمی بنام و جان استوارت میل شد. انسان در این نظریه سرمایه‌داری نیوکلاسیک موجودی است جست‌وجوگر حداکثر مطلوبیت (Utility Maximizer) و معتقد به اصالت عقل (Rationalistic)، خودگرا (Egotistic)، جزء‌گرا (Atomistic) و آسایش‌طلب (Quiestistic).

لکن در جهان‌بینی اسلامی، حداکثر سود تنها انگیزه معقول فعالیت‌های اقتصادی نیست، بلکه در هر فعالیت اقتصادی، عدالت و خیرخواهی پایه رفتار و حرکات انسانی است. مسلمان

نمی‌تواند فقط به کسب منفعت بیندیشد و عدل و انفاق اسلامی را، که روش اخلاقی سیاست اقتصادی در اسلام است، فراموش کند. از این گذشته، اسلام فطرت انسانی را لذت‌طلب، خودپسند، جزء‌گرا و خودگرا نمی‌داند. در نظام اسلامی و در اجرای واجبات، گاهی رنج‌طلبی وظیفه است و مسلمان به‌عنوان یک امر واجب، به‌دنبال انجام آن است. اسلام، انسان را موجودی فعال، صاحب اراده و اختیار و قابل تعلیم می‌داند. در این نظام، احکام حلال و حرام و شناخت ارزش‌هاست که جهت و کیفیت رفتار انسان را معین و مشخص می‌کند و به نوبه خود به‌صورت یک نظام اخلاقی اسلامی تدوین می‌شود.

بنابراین کتاب حاضر، ضمن مطالعه سیر تکامل بانکداری، به جنبه‌های تاریخی، فلسفی و اجرایی نظام بانکداری در ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی می‌پردازد؛ نظامی که فطرت انسان‌های دست‌اندرکار آن بر پایه ارزش‌ها و جهان‌بینی اسلامی استوار است و نه تنها از ارزشی و اخلاقی، بلکه از نظر محتوایی و ساختاری نیز با نظام‌های بانکداری موجود جهان تفاوت اساسی دارد.

از این رو، در این کتاب به یازده فصل به شرح زیر تقسیم شده است: فصل یکم، تاریخچه بانکداری در چهار قرن ماضی را مرور می‌کند. در این فصل، مباحثی مانند بانکداری در دوران باستان، بانکداری در قرون وسطی و باقرن پنجم تا پانزدهم میلادی، تأسیس بانک‌های خصوصی، بانک‌های دولتی، فعالیت‌های بانکداری در دوره جدید مطرح شده است.

فصل دوم، به بررسی تجارت و پول در عرب در هنگام ظهور اسلام می‌پردازد. در این فصل، مطالبی همچون جغرافیای اقتصادی نواحی عربستان، اعراب شمال و جنوب، نظام اقتصادی عرب پیش از اسلام، تأسیس حکومت اسلامی و تاثیر ارزش‌های اسلامی در مدینه مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

فصل سوم، تحت عنوان "مبانی نظام اقتصادی اسلامی و سرمایه‌داری" است. این فصل افزون بر نظام سرمایه‌داری، به محورهای اساسی نظام اقتصادی اسلامی اشاره دارد. محورهایی همچون اهمیت اقتصادی، روش، میدان عمل، فرآیند انسان، تحول، مالکیت و کنترل وسایل تولید، مکان قدرت اقتصادی، نظام انگیزه‌ی، سازمان قدرت اقتصادی، فرآیند اجتماعی برای هماهنگی و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی، توزیع درآمد و ثروت، ایدئولوژی و دولت از جمله مباحث این فصل هستند.

فصل چهارم، به مطالعه اصول فلسفه اسلامی بانکداری می‌پردازد. در این رابطه اصل توحید، انسان از نظر اسلام، نظام ارزش‌ها در اقتصاد اسلامی، عدالت و مفاهیم اقتصادی، بهره‌گیری از منابع اقتصادی، اصل مالکیت، تکاثر ثروت، ربا، مصرف، توسعه و رشد مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند.

فصل پنجم، تحت عنوان "بانکداری در ایران" است. در این فصل، افزون بر بررسی سیر تشکیل بانک‌هایی همچون بانک جدید شرق، بانک شاهنشاهی ایران، بانک استقراض ایران، بانک عثمانی، بانک سپه، مؤسسه رهنی ایران، بانک ملی ایران، مباحثی مانند اصلاحات پولی، اشغال ایران و ارزش پولی ملی، توسعه بانکداری در ایران، تأسیس بانک مرکزی ایران، تصویب قوانین بانکداری، قوانین و مقررات بانکی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ارکان نظام بانکداری جدید، گروه‌بندی بانک‌ها مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

فصل ششم، مربوط به بانکداری بدون ربا در ایران است. در این رابطه مباحثی نظیر قانون عملیات بانکی بدون ربا، تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار، منابع و کالتی و منابع مالکانه بانک‌ها، انواع عقود اسلامی، و الگوی عملیاتی بانکداری اسلامی ارائه شده است.

فصل هفتم، در مورد نظام پولی و اعتباری است. در این فصل ماهیت سیاست‌های پولی و اعتباری، و دست‌نهی بانک مرکزی از ابزارهای تشویقی، تعیین نرخ‌های سود سپرده و تسهیلات اعطایی، ارزیابی اعتباری و اعتباری، و کنترل نقدینگی و مهار تورم مورد بحث و بررسی قرار خواهند گرفت.

فصل هشتم به "برنامه‌ریزی سیستمی برای اجرای بانکداری اسلامی در ایران" و فصل نهم به "برنامه‌ریزی سیستمی برای بانکداری در نظام بانکی کشور" اختصاص یافته است.

فصل دهم، دارای عنوان "تحولات نظام بانکی ایران پس از انقلاب" است. در این رابطه، برخی از تحولات عمده نظام بانکی ایران پس از انقلاب اسلامی همچون افزایش سرمایه بانک‌ها (کفایت سرمایه)، طرح اصلاحات راهبردی بانک‌ها، تأسیس بانک‌های غیردولتی، نظام جامع پرداخت، شناسایی سود واقعی (تغییر سیاست‌های اعتباری از نقدی به تعهدی)، طرح اصلاح قانون اداره بانک‌های دولتی، یکسان‌سازی نرخ ارز، قانون مبارزه با جرم پول‌شویی، افتتاح حساب ذخیره ارزی، انتشار اوراق مشارکت توسط بانک مرکزی، گشایش اعتبار اسنادی داخلی - ربالی، قانون تنظیم بازار غیرمتشکل پولی، تسهیلات تکلیفی بانک‌ها، قانون عدم سپرده وثیقه ملکی به بانک‌ها، تأسیس صرافی در بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی، خدمات نوین بانکی (اعتبار خریدار و اعتبار فروشنده) مطرح شده است.

فصل یازدهم به چالش‌های بانکداری اسلامی در ایران اشاره دارد. در این رابطه مواردی نظیر نبود برنامه‌ریزی لازم برای توسعه بانکداری اسلامی، عدم مقابله جدی بانک‌ها با صورتی بودن عملیات بانکی، عدم گرایش بانک‌ها به مشارکت واقعی، نبود سیستم حسابداری کارآمد و استانداردسازی، عدم پرداخت سود واقعی به سپرده‌گذار، عدم توجه به انگیزه و نیت متقاضی تسهیلات، عدم شناسایی سهم سود واقعی، عدم وجود ریسک‌پذیری بانک‌ها، عدم

وجود روش مناسب برای استهمال تسهیلات اعطایی بانک‌ها، فقدان نظام نظارتی و بازرسی کارآمد، عدم گرایش بانک‌ها به اعطای تسهیلات بلند مدت، عدم وجود کارشناسی قوی در بانک‌ها، عدم ارایه صورت‌های مالی واقعی (صورت‌های مالی حسابرسی شده)، فقدان تلقی مردم از اسلامی بودن بانک‌ها، و عدم ارایه روش مناسبی برای جبران کاهش ارزش سپرده‌های مردم، مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

لازم به ذکر است که فصل‌های دوم، سوم و چهارم این کتاب برگرفته از مطالب کتاب «طرح تحلیلی اقتصاد اسلامی» و فصل‌های هشتم و نهم برگرفته از کتاب «برنامه‌ریزی در سیستم‌های بزرگ مقیاس» نگارش مؤلف این اثر است.

برای پی بردن به ریشه‌های تاریخی و فلسفی بانکداری مبتنی بر قانون عملیات بانکی بدن ربا در ایران، خواندن فصل‌های یکم تا پنجم مفید خواهد بود و برای علاقه‌مندان به بانکداری اسلامی در ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مطالعه فصل پنجم تا پایان فصل دهم پیشنهاد می‌شود. در مجموع، تمام فصل‌های کتاب تصویری جامع از جنبه‌های تاریخی، فلسفی و اجرایی از نظام بانکداری در ایران پس از انقلاب اسلامی را ارائه می‌دهند. در پایان لازم بدانم از کوشش‌های جناب آقای پرویز ساسان‌گهر به‌خاطر دقت در باخوانی و ویرایش متن کتاب و ارایه نقطه نظرهای مفید اصلاحی تشکر و قدردانی کنم. همچنین از سرکار خانم آمنه مفسر که با دقت فراوان واژه‌پردازی و صفحه‌آرایی کتاب را برعهده داشته‌اند ممنونم و سپاس از آن به هر روی، هرگونه نقص و کاستی در محتوای کتاب صرفاً از آن نگارنده می‌باشد. امید است اندیشمندان، صاحب‌نظران، و علاقه‌مندان به اسلامی کردن بانکداری در ایران، از راهم‌نمایی‌های لازم برای رفع نارسایی‌های کتاب و بهبود مطالب آن دریغ نورزند.

مهدی رضوی

m-razavi@sbu.ac.ir

عضو هیئت علمی استاد دانشگاه شهید بهشتی

۱۳۹۲